

Teoria systemów społecznych

Gabriela Brzozowska

Instytut Socjologii, Uniwersytet Rzeszowski

al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów

gab.brzozowska@gmail.com

Niklas Luhmann: *Systemy społeczne*. Kraków 2012. Zakład wydawniczy NOMOS; stron 465. Przekład Michał Kaczmarczyk. Przedmowa: Grażyna Skąpska i Michał Kaczmarczyk.

Książka Niklasa Luhmanna składa się z dwunastu rozdziałów, które są poprzedzone wstępem autora oraz dwiema przedmowami dotyczącymi głównych osiągnięć naukowych autora, krótką biografią, a nawet krytyką. Można stwierdzić, że są to eseje naukowe, które stanowią preludium książki. Osoby, które nie mają ochoty sięgać do dzieła z teorii metodologii, mogą poprzestać na owym streszczeniu przedmówców, do czego autorka recenzji bynajmniej nie zachęca. Na końcu książki znajduje się indeks najważniejszych pojęć, które autor *Systemów społecznych* wymienia we wszystkich rozdziałach.

Systemy społeczne to książka nawiązująca do wielkich teorii socjologicznych, które stały się już klasyczne. Książka dotyczy makrosocjologii. Autor *Systemów społecznych* ujmuje społeczeństwo z perspektywy globalnej. Należy też nadmienić, że recenzowana książka jest drugim wydaniem polskim tegoż dzieła, oryginał wydano zaś w 1984 roku.

Grażyna Skąpska we wstępie do wydania polskiego zatytułowanym *Niklas Luhmann i teoria systemów społecznych* przedstawiła życiorys autora książki oraz zaznaczyła jego miejsce jako klasyka w teorii socjologii. G. Skąpska wyróżniła trzy etapy twórczości naukowej N. Luhmanna. Po pierwsze, N. Luhmann jako uczeń Talcotta Parsonsa był pod jego wpływem i od swojego nauczyciela zaczerpnął pojęcie systemów społecznych, a także nastawienie funkcjonalno-strukturalne. Po drugie, N. Lu-

hmann sprowadził teorię systemów społecznych do teorii samoodnoszących się systemów autopojetycznych. Po trzecie zaś, ostatnim etapem pracy naukowej N. Luhmanna była próba opisania ponowoczesności, teorii samoobserwacji i obserwacji systemowych.

Do najważniejszych pojęć, które stworzył N. Luhmann, G. Skąpska zaliczyła pojęcie systemu, elementów i funkcji. Autor książki jako pierwszy socjolog wskazał istotę teorii komunikacji w analizie społeczeństwa. W komunikacji najważniejsze są trzy elementy: informacja, przekaz oraz zrozumienie, które są zanurzone w systemie. N. Luhmann podkreślał jednak, że system i społeczeństwo nie są ze sobą tożsame.

Michał Kaczmarczyk nieco inaczej zaprezentował postać oraz teorię Niklasa Luhmanna w przedmowie zatytułowanej: *Radykalny funkcjonalizm Niklasa Luhmanna na tle współczesnej teorii socjologii*. Autor drugiej przedmowy, a zarazem tłumacz recenzowanej książki, wskazał na zakorzenienie L. Luhmanna w funkcjonalizmie, ale także w etnometodologii. *Systemy społeczne* są uniwersalistyczną teorią socjologiczną. M. Kaczmarczyk wskazuje też na jeden z zarzutów kierowanych w stronę prezentowanej teorii. Koncepcja systemów społecznych N. Luhmanna nie wyjaśnia cech społeczeństwa nowoczesnego, ale jednocześnie autor książki nie zmierzał do wyjaśniania, lecz jedynie do stworzenia teorii ogólnej.

W *Przedmowie* N. Luhmann umiejscowił swoją teorię wśród innych teorii klasycznych. Autor książki skrytykował zaniedbywanie teorii przez socjologów, co było przyczyną kryzysu tejże dyscypliny naukowej. Ówczesni socjologowie korzystali tylko z klasycznych teorii socjologów, nie tworząc nic nowego. Przeciwdziałając stagnacji socjologii, autor teorii systemów społecznych postanowił stworzyć nową ogólną teorię socjologiczną. N. Luhmann uważał, że socjologia jest nauką złożoną, na którą składa się wiele różnych teorii, które w sumie tworzą jedność.

Autor książki wskazuje na trzy przyczyny złożoności socjologii i braku jej rozwoju. Po pierwsze, od czasu teorii T. Parsonsa nie powstała uniwersalna teoria socjologiczna. Po drugie, istnieją znaczne asymetrie między teoriami socjologicznymi, które powodują rozbitcie dyscypliny. Po trzecie, w socjologii jest zbyt duża złożoność pojęciowa oraz arbitralność pojęć. Brak wzorów teoretycznych implikuje inter-

dyscyplinarność oraz pluralizm, które – według autorki niniejszej recenzji – mogą być także pozytywnym aspektem przy tworzeniu teorii.

Wprowadzenie jest nakreśleniem tematyki książki oraz kierunku, jaki obiera N. Luhmann. Autor książki wzywa do konieczności abstrakcji pojęciowej, która umożliwia porównanie teorii. N. Luhmann stwierdza, że teoria systemów to teoria uniwersalna, która nie została dokładnie zbudowana. W paradygmacie systemu autor *Systemów społecznych* przedstawia system oraz środowisko, a także oddziaływanie całości i części systemu. Rozdział pierwszy i drugi nie dotyczy bezpośrednio teorii systemu społecznego, jednakże jest introdukcją do dalszych rozdziałów.

W rozdziale pierwszym N. Luhmann przedstawił fundamentalne pojęcia teorii, którą stworzył: systemu i funkcji. W teorii systemów najważniejsza jest uniwersalność twierdzeń. Autor książki oddziela pojęcia środowiska od pojęcia systemu. Środowisko, czyli to co naturalne, jest przeciwne systemowi, czyli temu co społeczne, a zatem sztucznie wytworzone. Istnieje jednak wzajemne działanie i zależność środowiska i systemu, które w połączeniu tworzą całość. Ponadto systemy są złożone i wzajemnie na siebie oddziałują. Tematem głównym dla N. Luhamanna jest oddzielenie środowiska od systemu.

Kolejnym ważnym pojęciem jest autoreferencja, która oznacza samoorganizację, samoobserwację oraz samorefleksję. N. Luhmann wprowadził także pojęcie autopojezy, tj. samoświadomości elementu bycia elementem systemu niezależnie od postrzegania go przez innych. System składa się zatem z elementów i relacji między nimi. To samo odnosi się do systemu komunikacji. Elementy systemu są natomiast temporalne. Czas jest kolejnym istotnym pojęciem poruszonym przez autora książki. N. Luhmann stwierdził, że dzięki upływowi czasu można obserwować zmiany.

Funkcja jako kolejny istotny element systemu jest związany ze sposobem analizy, która polega na rozwiązaniu problemu badawczego oraz wyjaśnieniu ukrytych struktur i zależności. Obserwacja relacji uwidocznia funkcje, cele jawne, ale też wskazuje na ukryte zależności.

W rozdziale drugim N. Luhmann zastanawia się nad pojęciem sensu. Jak w każdym z rozdziałów, zaczyna on od odwołania się do poprzedników, którzy pisali na omawiany temat. Autor książki uważa, że istnieje przymus szukania sensu

we wszystkim, co otacza człowieka i społeczeństwo. Szukanie sensu implikuje zmiany społeczne. Informacja, która dociera z otoczenia, zakłada strukturę zdarzenia, które zaistniało w pewnym punkcie czasu. Jednocześnie zostaje zredukowana złożoność, która selekcjonuje możliwości zdarzenia. W społeczeństwie sens powinno się badać z perspektywy Alter i Ego. Oznacza to, że bada się znaczenie, czy jedna osoba tak samo rozumie sens danego zjawiska jak druga, trzecia itd.

W rozdziale trzecim czytelnik dowiadyuje się, że podwójna kontyngencja to możliwe, ale niekonieczne. Oznacza to wyrażenie możliwości zaistnienia różnych zdarzeń, tj. hipotetycznych sytuacji społecznych. Problemy w społeczeństwie są zaś katalizatorami zmian społecznych. N. Luhmann traktuje zmiany jako siły napędowe, a więc zapobieganie stagnacji w społeczeństwie. Dodatkowo na tej podstawie można zbudować konstrukt teoretyczny. N. Luhmann nie tłumaczy jednak dokładnie, na czym polega podwójna kontyngencja, opisuje zaś i teoretyzuje. N. Luhmann nie ucieka do metafor, które można różnorako interpretować.

W rozdziale czwartym autor książki traktuje o istocie komunikacji jako podstawie działania. Komunikacją w *Systemach społecznych* jest przenoszenie wiadomości od nadawcy do odbiorcy. Nie byłoby w tym nic odkrywczego, gdyby nie to, że – według N. Luhmanna – ważnym elementem komunikacji jest nośnik, jakim jest język, dzięki któremu możliwe jest zrozumienie nadawanego komunikatu. Ponadto, jak wskazuje autor książki, komunikacja jest podstawą, która buduje system społeczny.

W rozdziale piątym N. Luhmann przeciwstawia system i środowisko. Porusza też kwestię działań społecznych, które są częścią systemów oraz warunki, które są potrzebne, aby działanie mogło zaistnieć. Autor *Systemów społecznych* definiuje świat jako połączenie systemu oraz środowiska.

Rozdział szósty to refleksja na temat istoty interpretacji w relacjach międzyludzkich w systemie społecznym. Według N. Luhmanna, interpretacja międzyludzka, tzn. zrozumienie, jest możliwa tylko w procesie komunikacji przez budowę systemu społecznego. Człowiek jest zanurzony zarówno w środowisku, jak i w systemie społecznym. Interpretacja to też pojęcie wykorzystywane w rozumieniu socjalizacji.

Socjalizacja jest procesem, który kontroluje fizyczne zachowania człowieka. Przez socjalizację kształtuje się ponadto system psychiczny człowieka.

W rozdziale siódmym N. Luhmann zwraca uwagę na istotę indywidualizmu w systemach społecznych. Porównuje emocje człowieka do układu immunologicznego. Uczucia więc pełnią funkcję odpornościową w systemach psychicznych.

Rozdział ósmy został poświęcony jednemu z ważniejszych pojęć: strukturze oraz czasowi. Autor książki odniósł się do C. Lévi-Straussa, T. Parsonsa oraz E. Husserla. Systemy złożone wytwarzają strukturę i nie mogą bez niej istnieć, aczkolwiek N. Luhmann uważa, że jego teoria nie jest strukturalistyczna, bada on więc całość społeczną, podczas gdy strukturaliści tylko fragment rzeczywistości. Struktury istnieją tylko w teraźniejszości, są oczekiwaniem, a zatem przypuszczeniem dotyczącym przyszłości. Autor książki stwierdził, że to wiedza jest najlepszym przykładem struktury oczekiwań. Każda zmiana struktury jest zmianą społeczną.

W rozdziale dziewiątym autor *Systemów społecznych* uznał za ważne sprzeczności, które są przyczyną destabilizacji systemu. Jest to jednak sytuacja funkcjonalna, aby mogła nastąpić zmiana społeczna oraz reprodukcja systemu. Konflikt jako konsekwencja podwójnej sprzeczności jest jednym z wymienionych systemów społecznych. N. Luhmanna nie interesowało jednak rozwiązanie konfliktu, ale sam fakt funkcjonalności i możliwości zmiany społecznej.

Rozdział dziesiąty dotyczy wpływu interakcji na społeczeństwo. Według symbolistów interakcjonistycznych, społeczeństwo staje się na podstawie interakcji. Według autora *Systemów społecznych*, społeczeństwo to nie suma jednostek, a przyczyn zmian społecznych należy szukać nie tylko w interakcjach międzyludzkich. Systemy interakcyjne są ciągle budowane i zrywane, co powoduje wytworzenie się kultury, która porządkuje systemy. Społeczeństwo jest rezultatem interakcji i cały czas ulega przekształceniom.

W rozdziale jedenastym N. Luhmann ponownie oddziela środowisko od systemu pojęciem refleksji. Racjonalność społeczeństwa zaś, jako kolejne pojęcie przedstawione w omawianym rozdziale, może zaistnieć wyłącznie, gdy system społeczny rozpozna problemy środowiskowe i zlikwiduje je.

Rozdział dwunasty jest jednocześnie zakończeniem *Systemów społecznych*. Autor książki wskazuje na systemy autoreferencyjne, które są kluczowe dla pojmowania makroteorii systemów społecznych. Ponadto systemy autoreferencyjne pomagają w poznaniu rzeczywistości i wykorzystaniu teorii w praktyce. N. Luhmann stwierdził, że przedstawione przez niego narzędzia badawcze pozwalają badać społeczeństwo nowoczesne.

Podsumowując, należy stwierdzić, że książka N. Luhmanna należy bez wątpienia do klasyków wielkich teorii socjologicznych i jest istotnym wkładem do teorii socjologii. *Systemy społeczne* napisano językiem nieprzystępnym dla czytelnika. Pojęcia niezrozumiałe autor książki tłumaczy ogólnie i nie zawsze logicznie. Stylistyka w niektórych fragmentach także pozostawia wiele do życzenia. Stosowanie tautologii jest sposobem tworzenia teorii przez N. Luhmanna. Trudno jednoznacznie określić, czy wyżej wymienione usterki wydawnicze są rezultatem takiego stylu pisania N. Luhmanna, czy raczej niefortunnego przekładu książki z języka niemieckiego na polski.

wpłynęło/received 16.05.2014; poprawiono/revised 31.05.2014.